

Sahih Hadis Anlayışının Vahyin Anlaşılmasındaki Rolü

Araştırma
Research

Hasan Eryılmaz

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Ph.D. Student, Ankara University, Faculty of Theology, Department of Hadith
Ankara, Türkiye

 hasaneryilmaz85@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-5343-6981>

Yazar
Author

Eryılmaz, Hasan. "Sahih Hadis Anlayışının Vahyin Anlaşılmasındaki Rolü". *Tevilat*
3/1 (2022), 13-32.

 <https://doi.org/10.53352/tevilat.1096165>

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 2022-03-30 ISSN: 2687-4849 e-ISSN: 2757-654X

Accepted / Kabul Tarihi: 2022-06-01

www.tevilat.com

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Bilgi
Info

Sahih Hadis Anlayışının Vahyin Anlaşılmasındaki Rolü

Yüce Allah'ın vahiy kanalıyla insanlığa hitabındaki maksat; mesajın okunması, anlaşılması ve hayata tatbik edilmesidir. Hz. Muhammed de peygamberlik vazifesi devam ettiği müddetçe söz, fiil ve takrirleri ile bu amaç doğrultusunda gayret sarf etmiştir. Dolayısıyla Kur'an ve sünnet arasındaki bu korelasyon dikkate alındığında sünnetin en öncelikli görevlerinden birinin de Kur'an'ı açıklamak olduğu söylenebilir. Bu nedenle Sünnî paradigma içerisinde ilâhî mesajın anlaşılmasında öncelikli başvuru kaynağı hiç kuşkusuz sünnetin sonraki nesillere aktarılmasında etkin bir yere sahip olan rivayetler olmuştur. Bu rivayetler ise isnad ve metinden müteşekkil olup, isnadında bulunan isimlere göre kıymet görmüşlerdir. Ehl-i sünnet içerisinde en sağlıklı rivayetler Hz. Muhammed'in yakınındaki sahabeye izafe edilenlerdir. Bu husus ehl-i sünnet çevreler tarafından rivayetin sıhhat ve selametini artıran bir nokta olarak değerlendirilirken Şia açısından bir kusur olarak telakki edilebilmektedir.

Bu makale ile dinin kemale ermesi ile ilgili olarak ana çıkış noktası sayılan "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslamiyet'i beğendim" (el-Mâide 5/3) âyetinin Sünnî ve Şii hadis kaynaklarında bağlam ve arka plan ifade eden rivayetler çerçevesinde yorumlanmasına değinilecektir. Öncelikle ehl-i sünnet kaynaklarında ilgili âyet ve teviline ilişkin rivayetlerin konumu ve değeri ele alındıktan sonra bu rivayetlerin kronolojik olarak Şii tefsirlerindeki yansımalarına değinilecektir. Böylelikle ekoller arasındaki etkileşimin keyfiyeti ve ilgili âyetin tefsiri esnasında ortaya çıkan tercihlere etki eden zihni alt yapının tesiri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Özet

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ehl-i Sünnet, Şia, Vahiy, Sahih.

14

Tevilat 3/1 (2022)

The Role of Authentic Hadith in Understanding of the Reveal

The purpose of Almighty Allah in addressing humanity through revelation; reading, understanding and applying the message to life. Hz. As long as his prophetic duty continued, Muhammad made efforts in line with this aim with his words, actions and approvals. Therefore, considering this correlation between the Qur'an and the Sunnah, it can be said that one of the foremost duties of the Sunnah is to explain the Qur'an. For this reason, the primary source of reference in understanding the divine message in the Sunni paradigm has undoubtedly been the narrations, which have an effective place in the transfer of the sunnah to the next generations. These narrations, on the other hand, were composed of isnad and text, and were valued according to the names in their isnad. The most healthy narrations among the Ahl as-Sunnah. They are the ones attributed to the Companions near Muhammad. While this issue is considered by the Ahl as-Sunnah circles as a point that increases the soundness and safety of the narration, it can be considered as a flaw in terms of Shia.

The context and context of the verse "Today I have perfected your religion for you, I have completed my blessings for you, I like Islam as a religion for you" (al-Maida 5/3), which is considered the main starting point for the perfection of religion with this article, in Sunni and Shiite hadith sources. It will be discussed in the context of the narrations expressing the background. First of all, the position and value of the narrations related to the relevant verse and interpretation in the sources of Ahl as-Sunnah will be discussed, and then the reflections of these narrations in Shiite commentaries will be mentioned chronologically. Thus, the nature of the interaction between the schools and the influence of the mental infrastructure that affects the preferences that arise during the interpretation of the relevant verse will be tried to be revealed.

Abstract

Keywords: Ahl al-Sunnah, Shia, Revelation, Hadith, Sahih.

Giriş

Sünnî ve Şîf ayırımının yapılmaya başlandığı ilk zamanlardan bu yana birçok konunun taraflar arasında tartışma malzemesi olarak kullanıldığı ve çoğunlukla herhangi bir uzlaşmaya varılamadığı bir hakikattir. Genelde egemen güç olarak varlığını sürdüren Sünnî kesim ile varlığını ekseriyetle azınlık ve muhalif olarak devam ettiren Şîf kesim arasındaki bitmek bilmeyen bu ihtilaflar temelde siyasetin belirlediği ve sınırlandırdığı konular olarak nitelendirilebilmektedir. Zira ilim adamlarının üzerinde kalem oynattıkları bir tartışma konusunun görünürde ilmî ve akademik düzlemde olmasına karşın, çıkış noktası itibariyle neredeyse tamamen siyasî saiklerden neşet etmektedir. Makalede ele alınan bu konuda da benzer şekilde, bir tarafın rivayetlerin bilgi değerini geleniğin ortaya koyduğu rical ve metin kıstaslarına göre değerlendirmesine karşın diğeri tarafın siyasî kaygılar ve ön kabullerden ötürü geniş bir ilmî çevre tarafından hüsnü kabul gören rivayetlere karşı olumsuzlama çabaları göze çarpmaktadır. Aynı zamanda peşine düşülen ve fakat nedense her durumda aynı özenin gösterilmediği “peygamberi tenzih” prensibi sebebiyle bahsi geçen rivayet/rivayetler gayri sahih veya eksik kabul edilmektedir.¹

Makalede ele alınan dinin kemâle ermesi âyetiyle ilgili nakiller başta hadis kitapları olmak üzere pek çok tefsir, tarih ve ulûmü'l-Kur'an eserlerinde yer almaktadır. Söz konusu nakiller değişik eserlerde birbirinden farklı şekillerde aktarılmaktadır. Rivayetlerdeki bu farklılıklar bazen küçük detaylarla sınırlı kalırken kimi zaman rivayetin bağlamını ve içeriğini değiştirecek ölçülerde olabilmektedir. Ehl-i sünnete ait hadis kitaplarında bu hususla ilgili nakillerin merkezinde Hz. Ömer (ö. 23/644) ve İbn Abbas (ö. 68/687-88) bulunmaktadır. Her iki isim de gelenek içerisinde dirayeti ve olayları doğru sentez etmeleriyle şöhret bulmuşlardır. İsnadın otorite kabul edilen bu iki isme dayandırılması Sünnî kesimde hadisin sıhhati ve hüsnü kabulüne

¹ Nihat Uzun, “Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şîf Alimlerin Yaklaşımları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Haziran 2013), 75.

katkı sağlayan önemli bir detay olarak değerlendirilirken Şîf dünyasında ise farklı gerekçelerden ötürü Ömer menşeli rivayetlerin merdud kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır. Her iki reaksiyon neticesindeyse Allah'ın kelamının birbiriyle ortak paydası bulunmayan çok farklı yorumları ortaya çıkmaktadır.

1. Rivayetin Ehl-i Sünnet Kaynaklarındaki Yeri ve Değeri

Hız Peygamber'e, dinin tamamına erdiğini ifade eden âyetin hangi koşul ve zeminde indiğini bildiren rivayetlerin en meşhuru Hız Ömer'e nispet edilenlerdir. Sözü edilen rivayet, Ehl-î sünnet ilim geleneğince ortaya konulmuş en güvenilir eser olarak kabul edilen Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahîh*'inde mealen şu şekilde aktarılmaktadır: "Yahudîlerden bir kimse Ömer'e: "Ey Emirü'l-Mü'minin! Sizin kitabınızda bulunan bir âyet eğer bize indirilseydi biz o günü bayram ilan ederdik" dedi. Ömer "Hangi âyet?" diye sorunca, Yahudî: "Bugün dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam'ı beğendim" (el-Mâide, 3) âyetidir cevabını verdi. Buna karşılık Ömer: "Ben onun indirildiği gün ve yeri, kesin olarak bilmekteyim. O Resûlullah (s.a.v)'a Cuma günü Arafat'ta nâzil oldu"² Müslim'in (ö. 261/875) rivayetinde de hemen hemen aynı lafızlar kullanılmaktadır.³ Rivayet, kütüb-i sitte eserlerinden Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî (ö. 303/915)'nin kitaplarında da yer almaktadır.⁴ Hadisin Semure b. Cündeb (ö. 60/680)⁵ ve İbn Abbas'tan nakilleri de mevcuttur. Bu

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (y.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "İmân", 32; "Tefsir", 107. (Hasan b. Sabbah, Ca'fer b. Avn, Ebû Umeys, Kays b. Müslim, Tarık b. Şihab, Ömer b. Hattâb isnadiyla nakledilmiştir)

³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülhâkî (Beyrut: Dâru'l-İhyâ-i Tûrâsî'l-Arabî, ts.), "Tefsir", 3-5. (Abd b. Humeyd, Ca'fer b. Avn, Ebû Umeys, Kays b. Müslim, Tarık b. Şihab, Ömer b. Hattâb isnadiyla nakledilmiştir)

⁴ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Beşar Avvad Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l İslamî, 1998), "Tefsir", 6; Nesâî, Kübrâ, "Tefsir", 5.

⁵ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994/1415), 7/220

nakillerden birinde İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "O, zaten Cuma ve Arafat olmak üzere iki bayramda indirildi"⁶

Dinin kemâle ermesi ile ilgili anlatılan bu diyalog kütüb-i sitte ve diğer kaynaklarda hemen hemen aynı şekilde kaydedilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla rivayetin en erken bulunduğu kaynak Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned*'idir. Ebû Dâvûd, İbn Abbas'tan naklettiği hadisi benzer lafızlarla Hz. Ömer ismini zikretmeksizin kitabında aktarmıştır.⁷

Özellikle Sünnî müelliflerin büyük teveccüh gösterdiği, dinin kemale erdirildiği ortam ve şartların bildirildiği bu rivayetlerin tasvir ettiği durumu şu şekilde özetlemek mümkündür: Öncelikle rivayetlerin menşesinde Hz. Ömer ve İbn Abbas vardır. Her iki ismin hadisleri anlama, değerlendirme ve nakletme konusundaki değeri ise tartışılmazdır. Bu rivayetlerde bir Yahudî⁸ tarafından Mâide Suresi üçüncü âyet, İslam'ın katî surette diğer din ve kültürlere galebe çalması manasında yorumlanmış ve bu durum "Eğer bu âyet bize indirilmiş olsaydı o günü bayram ilan ederdik" cümleleriyle dile getirilmiştir. Bu çıkış karşısında ise Hz. Ömer, olayın bir Cuma günü Arafat vakfesi esnasında cereyan ettiğini haber vermiştir. Her ne kadar Hz. Ömer'in cevabı Yahudî'nin bu günün ehemmiyetine ilişkin cümlesine doğrudan bir cevap olarak görünmese de onun dolaylı bir anlatım kullandığı göz önünde bulundurulduğunda tam isabetle cevapladığı söylenebilir. Buna göre âyet, arefe günü ikinci vaktinden sonra nâzil olduğu için bayram gecesi indirilmiş yahut nüzulü ile bayram hemen tahakkuk etmiştir. Öte yandan hâdis cuma günü gerçekleşmiştir ki cuma, Müslümanların her hafta tekrar eden bayramıdır. Ayrıca arefe gününün kendisinin de bizatihi bayram olduğu da söylenebilir. Nitekim Taberî tefsirinde

⁶ Tirmizî, "Tefsir", 6.

⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdul Muhsin et-Türkî (Mısır: Dâru'l-Hicr, 1999/1419), 4/428.

⁸ Bazı kaynaklarda bu Yahudînin Kâ'b el-Ahbâr (ö. 32/652-653) olduğu ifade edilmektedir. Bk. Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 3/24.

aynı rivayeti “Allah’a hamd olsun Cuma da arefe de bize bayramdır” ziyadesiyle nakletmektedir.⁹

Görünen o ki Ehl-i Sünnet geleneğinde, bu hadislerin bilhassa Sahihayn içerisinde bulunan çeşitlerini sened veya metin açısından kritik eden, kabul etmede zorluklar barındırdığını ifade eden, ya da birtakım gariplikler ihtiva ettiğini söyleyen münekkit yok gibidir.

2. Rivayetin Şîî Dünyasında Yansımaları

Şîî alimlerin telif ettiği tefsir, hadis, siyer gibi çeşitli alanlara ait eserlerde Mâide Suresi üçüncü âyetle ilgili Sünnî derlemelerde yer alan rivayetlere oldukça mesafeli durulduğu anlaşılmaktadır. Âyet-i kerimenin yapısı itibari ile bir kapalılık içerdiği göz önünde bulundurulduğunda müfessirlerin onu doğru anlamada başvuracakları yegâne kaynağın rivayet malzemesi olacağı açıktır. Şîî âlimler pek tabidir ki rivayete olan bu ihtiyacı mensubu buldukları geleneğin rivayet kültürü doğrultusunda karşılama eğilimi göstermişlerdir. Örneğin tefsir türü eserlerine göz attığımızda Şîî müfessirlerin ilgili âyetin tefsirinde çoğunlukla Sünnî menşeli rivayetleri görmezden geldikleri, bunun yerine Hz. Ali (ö. 40/661)’nin velayeti anlayışını ön plana çıkartan Şîî orjinli rivayetlere yöneldikleri görülmektedir. Örneğin en önemli İmamî tefsirlerden biri kabul edilen *Tefsiru’l-Kummî*’de ilgili âyet, Muhammed Bâkır (ö. 114/733)’dan gelen bazı rivayetler ışığında Hz. Ali’nin velayeti çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu rivayete göre Allah’ın indirdiği son fariza velayettir. Ondan sonra başka bir fariza indirilmemiş olup, Küra’i’l-Gamîm denen yerde de kemal ifade eden âyet ile bu durum mühürlenmiştir.¹⁰

Şîî geleneğin ilk dirâyet tefsirini kaleme alan müfessir Tûsî (ö. 460/1056), âyetin mana yönünden izahının yanı sıra indirildiği zamana yoğunlaşmıştır. Dirâyet tefsiri olmasına rağmen pek çok rivayeti art arda sıralayan Tûsî, sözü edilen âyetin tıpkı Sünnî hadis kaynaklarında belirtildiği gibi veda haccı esnasında indirildiğinin

⁹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü’r Risâle, 2000), 1/526.

¹⁰ Ebû Hüseyin Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsiru’l Kummî* (Kum: Müessesetü İmam Mehdî, 1435), 1/239.

altını çizmektedir. Artık bu âyetle son fariza indirilmiş olup devam eden seksen birinci günde de Hz. Peygamberin vefat ettiği ifade edilmektedir.¹¹ Sünnî kaynaklara paralel olan bu rivayetlerle birlikte mensubu bulunduğu gelenekte ikmal âyeti ile bütünleşmiş ve Şîf ölçütlerine göre sahih addedilen bazı rivayetlere ağırlık vermiştir. İsnad zikretme keyfiyetine pek yer vermeyen Tûsî, rivayetleri genelde ta'lik yaparak nakletmektedir. Bu yöntemle naklettiği bazı rivayetler şöyledir: Ebû Ca'fer (Muhammed Bâkır) ve Ebû Abdullah (Ca'fer es-Sâdık)'tan rivayet edildiğine göre bu âyet Hz. Peygamberin veda haccından sonra Gadîr-i Hum'da Ali'yi vâsî tayininden sonra inzal olmuştur. İbn Abbas, Ömer ve Âmir eş-Şâ'bî şöyle söyledi: Âyetin indiği bu gün, günlerden Cuma idi. Tâvûs b. Şihâb, Şehr b. Havşeb ve pek çok müfessir bu günün Veda haccı esnasında Arafat günü olduğunu söylediler. Genel olarak âyetin Veda haccı sırasında bir Cuma günü indiğini benimseyen Tûsî, konuyla ilgili bir takım şaz rivayetlere de yer vermiştir. Bazı Sünnî kaynaklarda da¹² tahriç edilen bir rivayette İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Hz. Peygamber pazartesi günü doğdu, Mekke'den pazartesi günü çıktı, Medine'ye pazartesi günü giriş yaptı. Mâide Suresi pazartesi günü indi. Yine ikmal âyeti de bugün inerek hüküm pazartesi günü sonlandı."¹³

Bir diğer Şîf müfessir Tabersî (ö. 548/1153) de Tûsî'nin naklettiği rivayetleri aynen alıntılararak âyetin Veda Haccı esnasında Arafat'ta vuku bulduğu, bugünden sonra helal ve haram cihetinden herhangi bir şeyin indirilmediği ve Hz. Ali'nin vâsî tayin edilmesinin ardından Hz. Peygamber'in seksen bir gün sonra vefat ettiği detaylarına yer vermiştir. İbn Abbas, Muhammed Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilen bu rivayetler bütününün ortak özelliği isnad bulunmaksızın nakledilmeleridir. Onun isnad ile andığı bir rivayet ise şu şekilde temayüz etmektedir: Hz. Peygamber bu âyet indirildiğinde: "Dini kemâle erdiren, nimeti tamamlayan, benim risaletimden ve benden sonra Ali'nin

¹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'an*, thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî (Beyrut: Dâr-u İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, ts.), 3/435.

¹² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 12/237.

¹³ Tûsî, *et-Tibyân*, 3/436.

velayetinden razı olan Allah en büyüktür” buyurdu ve “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır, Allahım Ali’nin dostuna dost, düşmanına düşman ol. Kim ona yardım ederse sen de ona yardım et” buyurdu.¹⁴ Tabersî’nin bu rivayet ile takipçisi olduğu Tûsî’den farklı olarak nimet ile velayet arasında bir ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. İbn Abbas ve Katade’den aktarmış olduğu başka bir rivayetle bu ilişkiyi daha da perçinleyen Tabersî, “Üzerinizdeki nimetimi tamamladım” âyeti ile Muhammed ümmetinin Allah’ın daha önce hiçbir ümmete benzerini vermediği ilim ve hikmete mazhar olduğunu savunmuştur.¹⁵

XVII yüzyıl Şîî müfessirlerinden Feyz-i Kâşânî (ö. 1090/1679), Mâide süresi üçüncü âyetin indirilen son âyet olduğu ve dinin tekâmülü sürecinde her şeyin Hz. Ali ve ehline vasiyyet makamı verilmesi ile nihâyete erdiğini söylerken, bu iddiasını yukarıda da zikri geçen Kummî’nin naklettiği rivayetlere dayandırmaktadır. Kâşânî, ziyade olarak dinin kemâle ermesi sürecinde insanların haramlık ve helallik hususunda bundan sonra vâsî imamlara tabi olmasını da geçerlilik şartları arasında zikretmektedir.¹⁶

Yine aynı asırda yaşamış Şîî rivayet tefsirinin önemli temsilcilerinden Seyyid Hâşim el-Bahrânî’nin (ö. 1107/1695) konuyla ilgili naklettiği rivayetler ehl-i sünnet eserlerinde yer alanlardan farklıdır. Hemen hemen bütün Şîî tefsirlerinin Muhammed Bâkır’dan naklettiği “Son fariza velayettir, daha sonra başka bir fariza indirilmemiştir” mealindeki rivayeti evvel emirde nakleden Bahrânî, daha önce tefsirlerde rastlamadığımız benzer temalı üç farklı nakle yer vermiştir. Uzunca bir isnad¹⁷ ile aktarılan birinci rivayette Abdülaziz b. Müslim’in on iki imamdan biri kabul

¹⁴ Ebû Alî Emînüddîn (Emînü’l-İslam) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî, *Mecmau’l-beyân fi tefsiri’l-Kur’an* (Beyrut: Dâru’l Mürtedâ, 2006), 3/227. (Ebû Hamid Mehdi b. Nezar el-Hüseyni, Ebû Kasım Ubeydullah b. el-Hasekanî, Ebû Abdullah el-Şirazi, Ebû Bekir el-Cürcânî, Ebû Ahmed el-Basrî, Ahmed b. Ammar b. Halid, Yahya b. Abdulhamid el-Hemedânî, Kays b. Rebi’, Ebû Harun el-Abdî, Ebû Said el-Hudrî isnadıyla nakledilmiştir)

¹⁵ Tabersî, *Mecmau’l-beyân*, 3/227

¹⁶ Mollâ Muhsin Muhammed b. Şâh Murtazâ b. Şâh Mahmûd-ı Kâşânî, *Tefsiru’s-sâfi* (Tahran: Mektebetü’s-Sadr, 1379), 11.

¹⁷ İbn Babeveyh, Ebû’l Abbas Muhammed b. İbrahim b. İshak, Ebû’l Ahmed Kasım b. Muhammed Ebû Hamid İmran b. Musa, Hüseyin b. Kasım, Kasım b. Müslim, Abdülaziz b. Müslim.

edilen Ali er-Rıza ile diyalogu şu şekilde aktarılmaktadır: “Biz Merv’de Ali er-Rıza ile bir Cuma günü insanlarla mescitte bir araya geldik. Onlardan bazıları imamet hakkında tartışıyorlardı. Ben de olanı biteni efendim seyyidim Rıza’ya bildirdim. O tebessüm etti ve “Ey Abdülaziz! Toplum bilmiyor ve dinleri hususunda aldatılıyorlar. Allah dinini kemâle erdirmeden peygamberinin ruhunu kabzetmedi. Ona her şeyin detayını Kuran vasıtasıyla bildirdi, onda helal ile haramı ve insanların ihtiyaç duyduğu her şeyi açıkladı. Ardından veda haccında Hz. Peygamber’e ahir ömründe iken ikmal âyetini indirdi. İmamet meselesi de dinin tamamındandır. Hz. Peygamber onlara dinlerinin şiarlarını açıklayıp Ali’yi alem ve imam olarak tayin etti. Artık kim Allah’ın İslam dinini kemale erdirmediğini iddia ederse Allah’ın kitabını inkâr etmiş, kimde Allah’ın kitabını inkâr ederse artık kafir olmuş demektir” buyurdu.¹⁸

Bir diğer naklinde Bahrânî, konuyu Hz. Ali’nin efdaliyeti bağlamında ele alarak Sünnî kaynaklarda Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstün olduğu yönleri bildiren hadisler¹⁹ formatında şöyle bir nakle yer vermiştir: Ca’fer es-Sâdık’tan mü’minlerin emiri şöyle buyurdu: “Bana daha önce Hz. Peygamber’den başka kimseye verilmemiş yedi şey verildi. Bana yollar açıldı, ölüm, sıkıntı, nesepler ve müşkilin izahı öğretildi. Ben rabbimin izniyle melekûtu görürüm. Benden önce ve sonraki gaibe de vakıfım. Allah benim velayetimle dinini ikmal etti. Üzerlerindeki nimeti tamamladı ve din olarak İslamı seçti. Allah, velayet günü peygambere şöyle seslendi: “Onlara dini ikmal ettiğimi ve bütün bunlarla Ali’ye ihsanda bulunduğumu bildir. Hamd O’nundur.”²⁰

Aynı eserde diğer tefsirlerde rastlamadığımız merfu bir rivayete yer verilmiştir. Ca’fer es-Sâdık ve Hz. Ali’nin naklettiği bu rivayette Hz. Peygamber tarafından İslam binasının beş temel esas üzerine bina edildiği, bu esasların iki Şehadet ve iki karine olduğu haber verilmektedir. Ashabın Ya Resûlullah (s.a.v)! Biz iki şehadeti

¹⁸ Hâşim b. Süleymân b. İsmâîl b. Abdilcevâd el-Hüseynî el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsiri'l-Kur'an*, thk. Kum Dirasâtî'l-İslamiyye (Tahran: Müessesetü'l-Bi'se, 1415), 2/233.

¹⁹ Buhârî, “Teyemmüm”; “Ta’bir”, 11; Müslim, “Mesâcid”, 3; Tirmizî, “Siyer”, 5.

²⁰ Behrânî, *el-Burhân*, 2/225.

biliyoruz ancak karineleri bilmiyoruz demesi üzerine ise bu karinelerin velayet ile nihâyete erdirilen namaz ve zekât, oruç ve hac olduğu söylenmiş ve “el-yevme ekملتü” âyetinin bu minvalde indirildiği bildirilmiştir.²¹ Rivayetin Buhârî ve Müslim’de zikredilen “İslam beş temel üzere bina olunmuştur”²² ve “Ey Allah’ın Resulü biz selamı biliyoruz ancak salavâtı bilmiyoruz”²³ şeklinde nakledilen hadislerle büyük benzerlik içermesi oldukça dikkat çekicidir.

XVII asrın önde gelen müfessirlerinden biri de Abd Ali b. Cum’a el-Arûsî el-Huveyzî’dir (ö. 1112/1700). Huveyzî de meseleyi çağdaşları gibi evvela Kummî ve Tûsî gibi geleneğin öncü isimlerinden nakillerde bulunarak ele almıştır. Bu nakilleriyse saptayabildiğimiz kadarıyla daha önceki tefsirlerde zikredilmeyen birkaç rivayet ile desteklemiştir. Bu rivayetlerden biri Hz. Ali’nin velayetini tespit etmek isterken esasen Hz. Peygamber’in tebliğ görevini eksik yaptığı yorumlarına sebebiyet verebileceği gerekçesi ile önem arz etmektedir. Ebû Ca’fer’e nispet edilen rivayette Hz. Peygamber’in geçmişten itibaren Hz. Ali’ye Allah tarafından velayet makamının verildiğini bilmesi ancak cahiliyeden yeni çıkmış ümmetinin bu konu hakkında ileri geri konuşmasından çekindiği için hakikati gizlediği iddiasını içermektedir.²⁴ Huveyzî, başka bir naklinde ise Sünnî kaynaklarda geçtiği üzere bayram teması kullanılan bir nakle yer vermiştir. Ca’fer es-Sâdık’a izafe edilen bu rivayette Hz. Peygamber’in “Ümmetimin en büyük bayramı Gadîr-i Hum’dur. O gün Allah bana kardeşim Ali’yi vâsî tayin etmemi emretti. Ümmetim benden sonra onunla yolunu bulacaktır. O gün aynı zamanda Allah’ın dinin tamamladığı ve ümmetimin üzerinde nimetini tamamladığı gündür” buyurduğu nakledilmektedir.²⁵

²¹ Behrânî, *el-Burhân*, 2/225.

²² Buhârî, “Kitâbü’l-İmân”, 1; Müslim, “İmân” 19;

²³ Buhârî, “Deavât”, 313; Müslim, “Salât”, 65.

²⁴ Abd Ali b. Cum’a el-Arûsî el-Huveyzî, *Tefsiru nûri’s-sakaleyn*, thk. Seyyid Ali Aşûr (Beyrut: Müessesetü’-Târîhi’l-Arabî, t.y.), 2/191. Pasajın metni şu şekildedir: *قال رسول الله: أمي حدينوا عهد بالجاهلية و متى أخبرتكم بهذا في ابن عمي يقول قائل و يقول قائل، فقلت في*

نفسى من غير أن ينطق به لساني فأتيتي عزيمة من الله عز وجل...

²⁵ Hüveyzî, *Tefsiru nûri’s-sakaleyn*, 2/192.

XX. asra gelindiğinde, İslami ilimlere paralel olarak edebiyat, matematik, felsefe ve astronomi gibi alanlarda da rüştünü ispat eden ve alanda başucu eseri sayılabilecek bir tefsir kaleme alan allame Tabatabâî (ö. 1402/1981) Mâide Suresi üçüncü âyetle ilgili bazı yorumları ciddi biçimde eleştirmektedir. Tabatabâî, âyetin doğru anlaşılmasında “el-yevm” kelimesinin tahlil edilmesini elzem görmektedir. Bu kapsamda “el-yevm” ifadesinin kendisinden önceki tefsirlerde ele alınışını irdeleyerek âyetin bütünü ile ilgili doğru bir tarihlendirme yapmak suretiyle kuşatıcı ve yerinde bir izaha ulaşmayı amaçlamaktadır. Ona göre “el-yevm” ibaresi bazı tefsirlerde olduğu gibi Mekke’nin fethini işaret etmediği gibi Tevbe suresinden hemen sonra indirildiği yönündeki iddialar da gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü her iki günden sonra İman, ibadât ve ahkâma ilişkin çok sayıda âyet inmeye devam etmiştir.²⁶ Bu sebeple âyette geçen “el-yevm” kelimesiyle, İslam devletinin kurulma aşaması yahut Müslümanların özgürlüklerine kavuşma süreci gibi günün geniş anlamının [dönem] kastedilmiş olmasını mümkün görmeyen Tabatabâî, konu hakkındaki düşüncesini şu sözlerle sonuca bağlamaktadır: “Dolayısıyla şunu söylemekten başka seçeneğimiz yoktur: Âyette geçen “el-yevm” den maksat, âyetin bizzat indiği gündür.²⁷

Tabâtabâî, bu husustaki görüşünü pek çok rivayetle desteklerken diğer Şîî müfessirlerden farklı olarak ehl-i sünnet kaynakları referans göstermekte bir beis görmemektedir. Bu kapsamda Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), İbn Raheveyh (ö. 238/853), Ahmed (ö. 241/855), İbn Hibbân (ö. 354/965), Beyhakî (ö. 458/1066), gibi ehl-i sünnet müellifleri zikreden Tabâtabâî, ilgili âyetin bir Cuma günü arafatta indiği görüşünü benimsediğini göstermektedir. Buradaki en ilginç durum ise hadisin sahabe ravileri arasında Muaviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/680)’nın da anılması ve Hz. Ömer rivayetinin Ehl-i Beyt kaynaklı diğer rivayetlere takdim edilmesidir. Tabâtabâî’nin bir başka müspet yaklaşımıysa Şîî müfessirlerin Ömer b. Hattâb’ı

²⁶ Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzan fî tefsiri'l-Kur'an*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 2000), 5/266.

²⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzan*, 5/267.

görmezden gelerek İbn Abbas'a dayandırdığı rivayetin esasen Hz. Ömer'e ait olduğunu vurgulamasıdır.²⁸ Onun bu tavrından Şîî gelenek içerisinde yetişen ortalama bir âlimden Sünnî kaynaklara karşı daha insaflı bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber âyetin anlaşılmasında Şîî inancının temel yapı taşlarından sayılan bazı kabulleri zikretmeyi ihmal etmemesi kendi geleneğinin birikimlerinden vareste kalmadığını göstermektedir. O da diğer Şîî müfessirler gibi yukarıda pek çok defa zikrettiğimiz üzere olayın Gadîr-i Hum günü -yani hicretin onuncu yılı zilhicce ayının on sekizinde- Hz. Ali'nin velayetine entegre bir şekilde gerçekleştiği görüşünü dillendirmekte ve bu görüşü şu rivayetlere dayandırmaktadır:

Ebû Hüreyre'den şöyle aktarılır: "Zilhicce ayının on sekizinci gününde oruç tutan kimseye Allah, altmış ayın sevabını yazar. O, Gadîr-i Hum günüdür. O gün Allah Resulü Ali b. Ebî Tâlib için insanlardan biat almış ve şöyle buyurmuştur: "Ben kimin mevlasıysam ..." Bu sözleri duyan Ömer b. Hattâb şöyle dedi: "Kutlu olsun, kutlu olsun sana ey Ebû Tâlib'in oğlu, artık benim ve bütün mü'min erkek ve kadınların mevlası oldun." Ardından yüce Allah, "Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim, size olan nimetimi tamamladım." âyetini indirdi."²⁹

Ebû Said el-Hudrî'den naklen Ebû Hüreyre aktarmış: Resûlullah (s.a.v) halkı Gadîr-i Hum'a çağırdığı gün, orda bulunan bir ağacın altındaki dikenleri ve çerçöpü toplayıp atmalarını emretti; bunun üzerine ağacın altı temizlendi. O gün Perşembe günüydü; Peygamberin insanları Ali'ye çağırdığı gündü. Ali'nin kolundan tutup kaldırdı. Öyle ki, insanlar koltuk altının beyazlığını görebiliyorlardı. Daha birbirlerinden ayrılmamıştı ki, "Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam'a razı oldum." âyeti indi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), dinin kemale erişinden, nimetin tamamlanmasından, Rabbinin risaletinden ve Ali'nin velayetinden razı oluşundan dolayı "Allah-u Ekber." dedi. Sonra şöyle buyurdu: "Allah'ım! Onu veli

²⁸ Tabâtabâî, *el-Mîzan*, 5/303.

²⁹ Tabâtabâî, *el-Mîzan*, 5/302.

edinenin velisi ol. Ona düşman olanın düşmanı ol. Ona yardım edene yardımcı ol. Onu terk edeni sen de yüz üstü bırak."³⁰

Ali b. Âmir'den, o da Ebü'l-Haccaf'tan, o da A'maş'tan, o da Udda'dan şöyle rivayet eder: "Şu âyetler Ali b. Ebî Tâlib'le ilgili olarak Resûlullah (s.a.v)'a inmiştir: "Ey Resul! Rabbinden sana indirileni duyur" ve "Bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam'dan razı oldum."³¹

İmam Bâkır'a soruldu: "Bu olay ne zaman meydana geldi?" Dedi ki: Hicretin onuncu yılının zilhicce ayının on dokuzuncu gecesinde, Peygamberimizin Veda Haccından döndüğü sırada meydana geldi. Bu olay ile Peygamberimizin (s.a.v) vefatı arasında yüz gün fark vardır. Gadîr-i Hum'da Resûlullah (s.a.v)'ı on iki kişi dinlemiştir.³²

Tabâtabâî, ilgili âyetin "Üzerinizdeki nimetimi tamamladım" mealindeki kısma da bir açıklık getirme gereği duymuştur. Konuya ilişkin kanaatini beyan etmeden önce "nimet" kavramı üzerinde duran müellif, bu kavramı Allah'ın huzuruna yaklaşmayı ve onun hoşnutluğunu kazanmayı sağlayan her şey olarak nitelendirmektedir. Bu kıstası sağlamayan şeyler ise insan için azabın bir parçasıdır. Şia geleneği içerisinde Yüce Allah ve Hz. Peygamber diliyle övülen ve mü'minlere tavsiye edilen hemen hemen her hususun Ehl-i Beyt ve velayet anlayışı ile ilişkilendirilmesi bilindik bir durumdur. Bu kapsamda Şii kaynaklar içerisinde her türlü güzelliğin ve müspet durumun bu anlayış ile açıklanabileceğine dair pek çok rivayet malzemesi de mevcuttur.³³ Rivayet desteğini de arkasına alan müellif az önce tanımını aktardığımız nimet kavramını en iyi karşılayan unsurun velayet anlayışı olduğu fikrini savunmaktadır. Normal şartlarda varlıkların kendi başlarına nötr olduğunu savunan bu yaklaşıma

³⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzan*, 5/300

³¹ Tabâtabâî, *el-Mîzan*, 5/301

³² Tabâtabâî, *el-Mîzan*, 5/302.

³³ İbn Abbas atfedilen bir rivayette şöyle geçmektedir. "'*Ey iman edenler...*" diye başlayan hiçbir ayet inmemiştir ki, Ali (a.s) onun başı ve emiri olmasın. Allah Hz. Muhammed'in (s.a.v) ashabını birçok kere azarladığı hâlde, Ali'den sadece hayırla söz etmiştir." Yine İmam Rıza'ya şöyle bir nakil atfolunmaktadır: "Kur'ân'da '*Ey iman edenler...*' diye başlayan bir ayet yoktur ki, biz Ehl-i Beyt (a.s) hakkında olmasın" (Tabâtabâî, *el-Mîzan*, 5/292)

göre nimet olarak nitelendirilen bütün varlıklar kulluk ruhunu kapsadığı ve Allah'ın velayeti kapsamında oldukları zaman nimet niteliğini kazanırlar. Allah'ın velayeti ise, yüce Allah'ın kulların işlerini rubûbiyetiyle düzenlemesi demektir. Bu da gösteriyor ki gerçek nimet Allah'ın velayetidir. Bir şey, Allah'ın velayetinden etkilendiği takdirde nimet sayılır. Bu nimet, dinsel işlerin ilâhî bir tarzda yönetilip yönlendirilmesi anlamına gelen velayettir. Bu güne kadar Allah ve Resulünün velayeti şeklindeydi ve vahiy indiği sürece bu yetiyordu. Fakat bundan sonra, vahyin inmesinin sona ermesiyle ve Allah'ın dininin hamisi ve koruyucusu konumundaki Resulün insanların arasından ayrılışıyla birlikte bu velayet yetmez. Bu yüzden misyonu yürütecek kimsenin tayin edilmesi bir zorunluluktur. O, Resûlullah (s.a.v)'tan sonra dini ve ümmetin yönetimini üstlenecek veliyy-i emr (emir sahibi-yönetici)dir. Buna göre velayet meşru bir olgu idi, ancak, Resûlullah (s.a.v)'tan sonra veliyy-i emrin tayinine kadar eksikti, tam değildi. Dinin yasaması kemale erip, velayet nimeti tamamlanınca da ikmal âyeti indirildi.³⁴

Çağdaş Şîî müfessirlerden ve İran'daki önemli taklit mercilerinden birisi olan Âyetullâh Mekârim Nâsir eş-Şirâzî de konu hakkında kalem oynatan Şîî müelliflerden biridir. Şirâzî, diğer Şîî müfessirlerden farklı olarak evvela Buhârî ve Müslim'in Hz. Ömer'den aktardığı rivayeti tetkik etmektedir. Herhangi bir isim ve eser zikretmeksizin ilgili rivayeti Kur'an'a arz ederek rivayetin sahih olmadığı sonucunu ulaşılan Şirâzî, kanaatini şu satırlarla ifade etmektedir: "Bazıları Yahudî ve Hristiyanların eğer bu âyet bize indirilmiş olsaydı indiği günü bayram kabul ederdik dediğini nakletmektedir. Peki, bu günden kastın bazı müfessirlerin yaptığı gibi veda haccı esnasında Arafat günü olduğu söylenebilir mi? el-Cevap, hayır. Çünkü elimizdeki deliller bu âyetin tefsiri ile uyuşmamaktadır. Örneğin o gün küffarı umutsuzluğa düşürecek önemli bir olay yaşanmamıştır. Şâyet önemli olay Müslümanların arefe günü peygamberin etrafında toplanmaları kastedilmiş olacak olursa benzer kalabalıklar daha önce Mekke'nin fethi esnasında da toplanmıştı. Şayet murat edilen büyük olay o gün indirilen ahkâm âyetleri ise bu durum kafirleri yeise düşürecek önemli bir gelişme

³⁴ Tabâtabâî, *el-Mîzan*, 5/284.

de değildir. Bu gibi âyetin bağlamıyla uyuşmayan yorumları geride bıraktığımızda bahsi geçen zamanın ne olduğu hususunda birçok Şîî müfessirin de dile getirdiği son bir ihtimal kalıyor ki bu ihtimal pek çok rivayet tarafından da desteklenen Hz. Peygamberin mü'minlerin emiri Ali'yi açıkça ve resmen kendisine halife tayin ettiği Gadîr-i Hum olayıdır.”³⁵

Şirâzî'ye göre, Gadîr-i Hum günü Hz. Peygamberin vefatı ile İslam dininin son bulacağı ve cahiliyedeki konumlarına geri dönme umudunu taşıyan ehl-i küffarı Peygamberden sonra ilmi, takvası, kuvvet ve adaleti yönünden eşsiz bir bireyin halife atanması nedeniyle büyük bir umutsuzluk kaplamıştır.³⁶ Şirâzî, bu kanaatini ise Şîî tefsirlerde daha önce zikri geçen rivayetlere dayandırmaktadır. İsnad bulunmaksızın yer verdiği bu rivayetleri tevâtüre ulaşmasa da en azından müstefiz³⁷ hadis seviyesinde gören Şirâzî, İbn Kesir dahil bazı Sünnî müelliflerin de bu malzemeye yer verdiğini ifade etmiş,³⁸ fakat aynı müelliflerin rivayetleri zayıf kabul ettiği bilgisini es geçmiştir.³⁹

Herhangi bir düşüncenin beslenmesi ve sağlıklı bir zemine oturması farklı bir takım yaklaşım ve eleştirel görüşlerin süzgecinden geçmesi ile mümkündür. Fikrî alt yapıya yönelik bu takviye, düşüncenin daha olgun ve verimli hale gelmesinde büyük bir payeye sahiptir. Ancak bir savunu veya dünya görüşü fikrî örüntü ve sınırlarını kendini ait gördüğü geleneksel doktrinlerin öğretileri üzerine bina ettiğinde başka gelenek ve doktrinlerin verilerine göz yummaya meyillidir.

Yukarıda da görüldüğü üzere Şîî tefsirlerde ikmal âyeti ile ilgili Sünnî kaynakların aktardığı metinler hüsnü kabul görmemektedir. Erken döneme ait eserlerde, bahse konu rivayetler hiçbir şekilde yer almazken bunun yerine geleneğin kendi iç disiplini ile naklettiği Ehl-i Beyt kaynaklı nakiller tercih edilmiştir. Yakın döneme ait

³⁵ Âyetullah Nâsir Mekârim eş-Şirâzî, *el-Emsâl fi tefsir-i Kitabillâhî münzel* (Beyrut: Müessesetü'l-'Alemlî'l-Matbûât, 2013), 5/351.

³⁶ eş-Şirâzî, *el-Emsâl*, 5/351.

³⁷ Haber-i vâhidin en üst derecesi için kullanılan hadis terimi (Zekeriya Güler, "Müstefiz" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/135.

³⁸ eş-Şirâzî, *el-Emsâl*, 5/354.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'ani'l azîm*, 3/25.

tefsirlerde ise Sünnî rivayetlere temas edilmekle birlikte bunların asla hüccet olamayacakları anlatılmaya çalışılmıştır. Bu durum da açıkça gösteriyor ki, Sünnî kaynaklarda ikmal âyetinin gelişmesi esnasında yaşanan olayları Hz. Ömer'in dilinden aktaran rivayetler Şîî tefsirlerde makbul addedilmemektedir.

Benzer durumu aşağı yukarı Şia'nın hadise dair eserlerinde de görmek mümkündür. Örneğin mutûn-i erba'a isimlendirmesi ile geleneğin en sahih kitapları olarak kabul gören *el-Kâfi*, *el-İstibsâr*, *el-Fakîh* ve *et-Tehzîb* isimli dört hadis kitabından hiçbirinde Hz. Ömer'e nispet edilen rivayete rastlanmamaktadır. Öte yandan Şîî tefsirlerde sıklıkla başvurulmuş İkmâl âyetinin tefsiri niteliğindeki Şîî orjinli rivayetler Küleynî'nin (ö. 329/941) *el-Kâfi* isimli eserinin dışındaki diğer derlemelerde yer almamaktadır.⁴⁰ Kimi eserlerde tevâtür seviyesinde kabul gören bu rivayetlerin⁴¹ Şîî geleneğinin büyük ehemmiyet atfettiği hadis kitaplarında kaydedilmemesi oldukça ilginç bir durumdur.

Şîî müelliflerin İslam tarihine dair çalışmalarında da doğal olarak bu konu geniş yer tutmuştur. Esasında bahsi geçen rivayetlerin en detaylı bir biçimde eleştiriye tabi tutulduğu alan siyerdir. Bu alanda kalem oynatan araştırmacılar Sünnî orjinli rivayetleri farklı açılardan ele almış ve kıyasıya tenkit etmişlerdir. Ulaştıkları ortak sonuç ise bu rivayetlerin Hz. Ali'nin imametine karşı şüphe ve haset besleyen kesimlerin attıkları iftiralar olduğudur.

Bu tarihçilerden biri de Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Âmilî'dir. Müellif, sîret üzerine yaptığı bir çalışmada farklı yer ve konu başlıkları altında bu meseleye temas etmiştir. Konunun rivayet desteği ile ele alındığı bu bölümlerde kaynaklarda daha önce rastlamadığımız bazı rivayetlere yer verilmiştir. Gadîr gününün mü'minler için ehemmiyetine vurgu yapıldığı söz konusu rivayetlerin ilkinde Ebû Abdullah'ın "Mü'minler için en efdal bayramının hangisi olduğu" sorusuna "En üstün, en büyük ve Allah

⁴⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Yakub b. İshak el-Küleynî, *el-Kâfi*, (Beyrut: Menşûrâtü'l-ecr, 2007), 1/117.

⁴¹ Bk. Muhammed Takî b. Maksûd Ali el-Meclisî, *Ravdatü'l-müttekîn*, thk. Hüseyin Müsevî el-Kirmânî (Kum, el-Müessesetü's-Sekâfiyetü'l-İslamiyye, 1406), 13/176

katında en şerefli Gadîr-i Hum'dur" dediği nakledilmektedir. Rivayetin devamında ise bu günün Kurban ve Ramazan Bayramlarından daha üstün olmasının nedeni ikmal âyetinin Gadîr günü indirilmesi gerekçe olarak gösterilmektedir. Senedsiz olarak nakledilen bir başka rivayette ise Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye Gadîr gününü bayram edinmesini tembihlediği iddiasına yer verilmektedir.⁴² Sonraki bölümlerde de Gadîr-i Hum, günü yine aynı gerekçeler ile kendisinde tutulan bir günlük orucun altmış aylık oruca bedel olduğu bilgisiyle takdim edilmektedir. Âmilî, ehl-i sünnet âlimlerince bunun abartı olduğu yönündeki eleştirileri ise yine ehl-i sünnet kaynakların referansıya şu şekilde yanıtlamaktadır: "Ramazan ve arefe günü tutulan oruçlar nasıl ziyadesiyle ecir ihtiva ediyorsa⁴³ Gadîr günü de öyle ihtiva etmektedir. Kendi kaynaklarında da bulunan bir şeyi inkâr edebiliyor olmaları Ali'nin imametine karşı haset ve şüphe taşımalarından kaynaklanmaktadır."⁴⁴

Öte yandan müellif, ikmal âyetinin nüzülü tartışmalarına da kayıtsız kalamamıştır. "İkmal âyeti iki kez inmiştir" konu başlığı ile ele aldığı meseleyi farklı bir boyuta taşımayı başarmıştır. Âmilî başlıktan da anlaşılacağı üzere ikmal âyetinin farklı zaman ve mekânlarda iki kez indirildiğini iddia etmektedir. Bu iddiaya göre sözü edilen âyet indiğinde Kureyş ve destekçilerinin engellemesi sonucu Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilememiş; fakat daha sonra Gadîr Hum günü Ali'nin imametini tebliğ etmek üzere ikinci kez indirilmiştir.⁴⁵

Ayrıca, ikmal âyetinin hangi gün indirildiği de müellifin üzerinde kalem oynattığı konulardan biridir. Buhârî ve Müslim'in Ömer'den naklettiği hadisi bu bölümde anan Âmilî, ehl-i sünnetin bu rivayetlerden ötürü âyetin indiği günün cuma günü olduğunda icmâ ettiğine değinirken rivayetin esasen tarihi kaynaklarla uyuşmadığı fikrini savunmuştur. Fakat bu iddiasını objektif delillerden daha çok mensubu bulunduğu geleneğe ait tarihi

⁴² es-Seyyid Ca'fer Murtezâ el-Âmilî, *es-Sahîh min sîreti'l-İmam Ali* (Beyrut: el-Merkezü'l-İslâmî li'd-Dirâse,2009), 7/163-165.

⁴³ Müslim, "Sıyâm", 196-197; Tirmizî, "Savm", 46; İbn Mâce, "Sıyâm", 40.

⁴⁴ Âmilî, *es-Sahîh*, 7/174.

⁴⁵ Âmilî, *es-Sahîh*, 7/246.

birikime dayandırmıştır. Âmilî, Gadîr olayının perşembe günü gerçekleştiğini sabit görürken bundan on bir gün önce inzal olan ikmal âyetinin ise Çarşamba günü inmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁶

Sonuç

Şiî/İmâmî ekole göre Ehl-i Beyt ile sahabe kavramları birbirinden oldukça farklı şeylerdir. Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber'den sonra nübüvvet makamının devamı niteliğinde insanlığa doğru yolu göstermek ve ileriki yıllarda yaşanması muhtemel dini ihtilafları çözmek için görevlendirilen ayrıcalıklı bir zümre olarak telakki edilirken, geriye kalan sahabe nesli ise Hz. Peygamber ile ilişkileri dikkate alınmaksızın yalnızca Ehl-i Beyt'e karşı tavırları sadedince değerlendirilmiştir. Bu denklem neticesinde sahabenin tamamına yakını daha önce edindikleri fazilet ve mertebeleri Hz. Peygamber'in vefatı ile muhafaza edemeyerek ihanet ve küfür sarmalına girmişlerdir.

Şia'nın Ehl-i Beyt ile sahabe arasında kurduğu bu ilişki, geleneğe ait hadis/rivayet olgusunu da temelinden etkilemiştir. Şiî hadis usulüne göre Hz. Peygamber'e isnat edilen bir sözün Ehl-i Beyt'ten oluşan bir tarik ile nakledilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu şekilde nakledilen rivayetler kesin bilgi kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Şiî hadis usulünün temelini oluşturan bu şartın sağlanamadığı durumlarda ise isnadın en azından İmâmiyye mezhebine mensup ravilerden teşekkül etmesi gerekmektedir. Zira bu özelliğe haiz olmayan şahısların sahabe olsa bile adil olmayacağı peşin hükümle sabit görülmüştür. Adil kabul edilmeyen ravilerden gelen hadislerin ise makbul rivayetler arasında sayılmayacağı ortadadır.

Çizilen bu genel çerçeve, hadislerin vahyin anlaşılmasındaki rolüne de doğrudan tesir etmiştir. Şiî geleneğe ait pek çok tefsirde Ehl-i Beyt'ten müteşekkil isnad zincirleri ile âyetlerin bağlamları kırmızı çizgi kabul edilen imamet düşüncesine uygun olarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda makalenin esas konusunu teşkil eden "Bugün size dininizi ikmal ettim..." âyeti

⁴⁶ Âmilî, *es-Sahîh*, 7/298.

farklı birtakım hadisler eliyle Gadîr Hum hadisesi olarak bilinen Hz. Ali'nin vâsî seçilmesi olayı ile ilişkilendirilmiştir. Zikri geçen tefsirlerde yer alan bu rivayetlerin bir kısmı nazil isnad ile, büyük çoğunluğu ise ta'lik yoluyla nakledilmiştir. Buna karşın geleneğin hadis kitaplarında ise ilgili âyet ile irtibatlandırılan rivayet zenginliğine rastlanılamamaktadır.

Bir düşüncenin kendi iç disiplini içerisinde şekillenen eserleri birincil kaynak olarak telakki etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Bu sebeple Şîf tefsirlerde ikmal âyeti ile ilgili Sünnî kaynaklarda aktarılan hadisler hüsnü kabul görmemektedir. Bu durumun bir sonucu olarak erken dönem Şîf tefsirlerde bahse konu rivayetler bütünüyle görmezden gelinirken, yakın döneme ait tefsirlerde ise ciddi biçimde tenkite tabi tutulmuştur. Tenkitlerin odağında ise rivayetlerin Ehl-i Bey'ten olmayan ve Hz. Ali'nin hilafetini geciktiren bir isim tarafından yani Hz. Ömer kanalıyla aktarılıyor olması bulunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Hz. Ömer'e nispet edilen rivayetler bir isnad tetkikine dahi gerek görülmezsizin merdud kabul edilebilmektedir. Ancak Hz. Ali'nin vesayet, imamet ve efdaliyetine işaret eden Hz. Ömer kaynaklı rivayetlerin bu eserlerde zikredilmesinde bir sakınca görülmemiştir.

Öte yandan Kummi'den günümüze gelen süreç içerisinde İmamet anlayışının rivayetlerin tercih edilmesindeki etkisi gözle görülebilir bir seviyeye ulaşmıştır. Nitekim sonraki dönem bazı eserlerde İslam'ın kurucu unsurlarından sayılan nübüvvet ve Kur'an'ın tevatürü gibi mefhumları Şîf kabuller uğruna feda etme eğilimi gözlerden kaçmamaktadır. Bir anlamda imamet nübüvvet tercih edildiği bu eserlerde öyle anlaşılıyor ki rivayetlerin tercihleri ilmi saiklerden daha ziyade siyasi ve mezhepsel ölçütlere göre şekillenmiştir.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Âmilî, es-Seyyid Ca'fer Murteza. *es-Sahîh min sîreti'l-İmam Ali*. Beyrut: el-Merkezü'l-İslamî li'd-Dirâse, 2009.
- Behrânî, Hâşim b. Süleymân b. İsmâil b. Abdilcevâd el-Hüseynî. *el-Burhân fî tefsiri'l-Kur'an*. thk. Kum Dirasâtî'l-İslamiyye. Tahran: Müessesetü'l-Bi'se, 1415.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. y.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/200.
- Güler, Zekeriya. "Müstefiz" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Huveyzî, Abd Ali b. Cum'a el-Arûsî. *Tefsiru nûri's-sakaleyn*. thk. Seyyid Ali Aşûr. Beyrut: Müessesetü'l-Târîhi'l-Arabî, ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ١٤١٩.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, es-Sünen, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî. 2 Cilt. y.y.: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-A'rabiyye, 1431/2010.
- Kummî, Ebû Hüseyin Ali b. İbrahim. *Tefsiru'l Kummî*. Kum: Müessesetü İmam Mehdî, 1435.
- Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Yakub b. İshak. *el-Kâfî*. Beyrut: Menşûrâtü'l-ecr, 2007.
- Meclisî, Muhammed Takî b. Maksûd Alî. *Ravdatü'l-Müttekîn*. thk. Hüseyin Müsevî el-Kirmânî. Kum, el-Müessesetü's-Sekâfiyetü'l-İslamiyye, 1406.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. Beyrut, Dâru'l-İhyâ-i Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Şirâzî, Âyetullah Nâsir Mekârim Şirâzî. *el-Emsâl fî tefsir-i Kitabillâhî münzel*. Beyrut: Müessesetü'l-'Alemî li'l-Matbûât, 2013.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. *el-Mîzan fî tefsiri'l-Kur'an*. trc. Vahdetin İnce. İstanbul: Kevser Yayınları, 2000.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994/1415.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 2000.
- Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslam) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl. *Mecmau'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l Mürtedâ, 2006.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *Müsned*. thk. Muhammed b. Abdul Muhsin et-Türkî. Mısır: Dâru'l-Hicr, 1999/1419.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Beşar Avvad Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l İslamî, 1998.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'an*. thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî. Beyrut: Dâr-u İhyâi Türâsi'l-Arabî, ty.
- Uzun, Nihat. "Vaahin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şif Alimlerin Yaklaşımları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Haziran 2013), 73-112.

